

Sokakta Çalışan ya da Yaşayan Çocuklarda Sigara Alkol ve Madde Kullanma Prevelansı ve Etkileyen Faktörler

Seva Öner¹, Tayyar Şaşmaz¹, Resul Buğdaycı¹, Ahmet Öner Kurt²,
Ful Uğurhan³, Hanife Tezcan⁴

ÖZET:

Sokakta çalışan ya da yaşayan çocuklarda sigara alkol ve madde kullanma prevelansı ve etkileyen faktörler

Amaç: Bu çalışmada Mersin’de sokakta çalışan ya da yaşayan çocukların madde kullanma durumunun saptanması amaçlandı.

Yöntem: Kesitsel tipte planlanan bu çalışma, Nisan-Eylül 2002 tarihleri arasında yürütüldü. Çalışma evreninden örnekleme yapılmaksızın, tespit edilebilen çocukların tamamı çalışmaya alındı. Veriler yüz yüze soru cevap tekniği kullanılarak toplandı.

Bulgular: Çalışmaya katılan 916 kişinin 896’sı (%97.8) erkek ve yaş ortalaması 11.8±2.2 yıldı. Çocukların 818’inin (%89.3) sokakta çalışan çocuk olduğu saptandı. Çocuklar arasında sigara, alkol ve diğer maddelerin yaşam boyu en az bir kez kullanma oranlarının sırasıyla %67.4, %10.8, %6.6; halen kullanma oranlarının ise sırasıyla %20.3, %2.7, %3.2 olduğu tespit edildi. Sokakta gecelemlerde, okulu terk edenlerde, yaşı büyük olanlarda, şiddete maruz kalanlarda sigara, alkol ve diğer maddelerin kullanma oranlarının daha yüksek olduğu belirlendi.

Sonuç: Sokakta gecelemler ya da yaşamak; alkol, sigara ve madde kullanmayı artıran başlıca faktör olarak saptandı. Ailenin çocuk üzerindeki denetiminin azalması, çocukların başta sigara ve alkol olmak üzere, diğer maddelere yönelmesine neden olabilmektedir.

Anahtar sözcükler: Sokak çocukları, madde, alkol, sigara, madde kullanma

Klinik Psikofarmakoloji Bülteni 2006;16:15-21

ABSTRACT:

Prevalence of cigarette, alcohol and substance use in children working or living on streets and the influencing factors

Objective: The aim of this study was to evaluate the current status of substance use among the children working or living on the streets of Mersin, Turkey.

Method: This study was designed as a cross-sectional study and was performed in the period between April and September 2002. All the street children encountered were enrolled in the study without performing any sampling process.

Results: Of 916 individuals participating in the study, 816 (97.8%) were males and the mean age were 11.8±2.2 years. 818 (89.3%) of the children were working in the streets. The rates of cigarette smoking, substance abuse, and alcohol use were higher in those who shelter in streets over nightly, school dropouts, older ones, and has been exposed to violence. The children who stay and live on streets overnight, dropouts, older children, children who have been exposed to violence had higher rates of cigarette and use of alcohol or any other substance.

Conclusion: Sleeping or living on the streets was found to be the primary factors that increase the prevalence of alcohol use, smoking and substance abuse. Family control mechanisms are vital to prevent the children to abuse substances and losing family control leads to high incidence of the use of so called substances by children.

Key words: Street children, drug, alcohol, cigarette, substance abuse

Klinik Psikofarmakoloji Bülteni 2006;16:15-21

GİRİŞ

Çocukların sokakta yaşaması veya çalışması, sosyal ve ekonomik sınırların göstergesi olan toplumsal bir sorundur. Bu çocukların ailelerinin tamamına yakını başka bir şehirden değişik nedenlerle göç ederek, kenar mahallelerde yerleşmişlerdir (1).

Sokakta çalışan ya da yaşayan çocuklar başta beslenme problemleri olmak üzere pek çok sağlık problemi ile karşı karşıyadır. Bu çocuklar yasal veya yasa dışı olarak temin edilebilen bağımlılık yapıcı maddeleri kullanmada en

önemli risk grubu olarak kabul edilmektedir. Bunun başlıca nedenleri bu çocuklar üzerinde ailesel destek ve denetimin yetersiz olması, çocukların erken yaşta para kazanmaya başlaması ve çalıştığı ya da yaşadığı çevredeki olumsuz arkadaşlık ilişkileridir (arkadaş grubuna girebilme, kendinden büyüklere özenme, vb) (2).

Sokakta çalışan ya da yaşayan çocuklar sorunu ülkemizde göç alan büyük şehirlerde yoğun olarak yaşanmaktadır. Bu şehirlerden biri de Mersin’dir. Bu nedenle “Mersin ili’nde sokakta çalışan ya da yaşayan çocuklar durumu”

¹Yrd. Doç. Dr., Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı AD, Mersin, ²Uz. Dr., ³Dr., Mersin İI Sosyal Hizmetler Müdürlüğü, Mersin-Turkey ⁴Uz. Dr., Mersin Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Merkezi, Mersin-Turkey

Yazışma Adresi / Address reprint requests to: Seva Öner, Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD, Yenişehir Kampüsü, 33169, Mersin-Turkey

Telefon / Phone: +90-324-341-2815/1345
Faks / Fax: +90-324-341-2400

Elektronik posta adresi / E-mail address: sevaoner@mersin.edu.tr

Kabul Tarihi / Date of acceptance: 12 Aralık 2005 / December 12, 2005

başlıklı çok amaçlı bir proje yürütüldü. Bu proje kapsamında, sokakta çalışan ya da yaşayan çocukların; i) sosyodemografik özellikleri, ii) sigara, alkol ve diğer maddeleri kullanma prevalansı, iii) evde ve sokakta şiddete maruz kalma durumu ve iv) fizik muayene bulgularının değerlendirilmesi amaçlandı. Bu makalede sokakta çalışan yada yaşayan çocukların sigara, alkol ve diğer maddeleri kullanma prevalansı ve etkileyen faktörler araştırıldı.

MATERYAL METOD

Mersin Üniversitesi (MEÜ) Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı ve Mersin İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü tarafından ortaklaşa yapılan bu çalışma, Nisan-Eylül 2002 tarihleri arasında Mersin Merkezinde yürütüldü.

Kesitsel tipte planlanan çalışmanın evreni, Mersin kent merkezinde sokakta çalışan yada yaşayan çocuklar olarak belirlendi. Çalışma evreninde ne kadar çocuğun sokakta çalıştığı ya da yaşadığı bilinmediğinden, örnekleme yapılmaksızın tespit edilebilen çocukların tamamı çalışmaya dahil edildi. Bu çocuklar daha çok otobüs terminali, büyük parklar ve kalabalık caddelerde bulunmaktaydılar.

Verilerin toplanması için standart bir veri formu hazırlandı. Bu formda çocuğun yaşı, cinsiyeti, kardeş sayısı, eğitim durumu, sokakta geceleme durumu, sokakta yaptığı iş, yaptığı işten ebeveynin haberdar olup olmadığı, kazandığı parayı ebeveynlerine verip vermediği, sokakta kaza geçirme, evde ve sokakta şiddete maruz kalma, kolluk kuvvetleri ile yasal sorun yaşama, alkol, sigara ve diğer maddeleri kullanma durumu, ebeveynlerinin sosyodemografik özellikleri (yaşayıp yaşamadığı, ayrı olup olmadığı, üvey olup olmadığı, eğitim, çalışma durumu, gelir düzeyi, oturulan evin mülkiyet durumu vb.) ve çocuğun fizik muayene bulguları bulunmaktaydı. Hazırlanan veri formunun aksayan yönlerinin tespit edilebilmesi için, 10 çocuk üzerinde pilot çalışma yapıldı. Pilot çalışma sonrasında gerekli düzeltmeler yapılarak veri formu çoğaltıldı.

Verilerin toplanmasında beşi MEÜ Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalında görevli, biri Sosyal Hizmetlerde çalışan 6 hekim aktif olarak görev aldı. Mersin merkez ilçesi olan Akdeniz Belediyesi'nden sağlanan bir gezici sağlık otobüsü ile haftada 2-3 gün, 08:00-17:00 saatleri arasında, çocukların yoğun olarak çalıştığı sokaklara gi-

dildi. Veri toplama sırasında otobüste 2 hekim bulunmaktaydı. Sokakta çalışan çocuklar çalışma hakkında bilgilendirildikten sonra, çalışmaya katılmayı kabul edenler otobüse davet edildi. Veri formu çocuklarla yüz yüze soru cevap tekniği kullanılarak dolduruldu. Çalışma süresince 959 çocuğa ulaşıldı. Çalışma ekibini görünce kaçan veya çalışmaya katılmayı kabul etmeyen toplam 43 (%4.5) çocuk çalışmaya alınmadı.

Çalışmada kullanılan tanımlamalar (3-5)

Sokakta çalışan çocuk; ailesinin gelirlerine katkı sağlamak için sokakta çalışan, ailesiyle ilişkisini kesmeyen ve akşamları yatmak için evine giden çocuk. Sokakta yaşayan çocuk; sokakta çalışan, ailesiyle ilişkisini koparmış veya çok nadir görüşen ve geceleri sokakta yatan çocuk.

Kısmen sokakta yaşayan çocuk; sokakta çalışan, genellikle ailesiyle ilişkisini kesmeyen ama bazen sokakta geceleleyen çocuk.

Verilerin özetlenmesinde tanımlayıcı istatistikler ve değişkenlerin karşılaştırılmasında ki-kare testi kullanıldı. Sigara, alkol ve madde ile karşılaşmayı etkileyen faktörlerin belirlenmesi İkili Logistic Regresyon analizi ile yapıldı.

BULGULAR

Çalışmaya 818'i (%89.3) sokakta çalışan, 91'i (%9.9) kısmen sokakta yaşayan ve 7'si de (%0.8) sokakta yaşayan toplam 916 çocuk katıldı. Çocukların 896'sı (%97.8) erkek, 20'si (%2.2) kız ve yaş ortalaması da 11.8±2.2 yıldır (yaş aralığı: 5-18).

Çalışmaya katılan çocukların 617'sinin (%67.4) en az bir defa sigara içtiği ve bu oranın, erkek ve kızlarda sırasıyla %67.9 ve %45.0 olduğu saptandı. On yaş altında sigara deneme oranı %36.3 iken bu oranlar 10-14 yaş grubunda %72.4 ve 14 yaş üzerinde %80.0'dı. Genel olarak ilk defa sigara ile karşılaşma yaşı 9.7±2.1 (en düşük=3, en yüksek=16) idi. Halen sigara içen çocuk sayısının ise 186 (%20.3) olduğu tespit edildi. Halen sigara içenlerin 54'ünün (%5.9) günde bir sigaradan az, 75'inin (%8.2) 1-5 sigara ve 57'sinin de (%6.2) 5 sigaradan daha fazla sigara içtiği saptandı. Sigara paketi taşıyan çocuk sayısı ise 58 (%6.3) idi. Çocuklar arasında yasa dışı bir madde kullanmak ve sokakta geceleme sigara ile karşılaşmayı artıran en önemli faktörlerdi (Tablo 1).

Tablo 1: Sokakta çalışan ya da yaşayan çocuklarda sigarayla karşılaşmayı etkileyen faktörler

Değişkenler	Odd's Ratio Exp(B)	OR (%95 CI) güvenlik aralığı	p değeri
Yaş	1.33	1.23 – 1.45	<0.001
OY okula gidiyor	2.07	1.22 – 3.53	<0.01
OY okula gitmiyor	3.16	1.43 – 6.98	<0.01
OYD okula gitmiyor	1.00		
Kısmen veya tamamen sokakta yaşayan	5.41	1.60 – 18.29	<0.01
Sokakta çalışan çocuk	1.00		
Yasal sorun yaşayan	1.48	1.06 – 2.07	<0.05
Yasal sorun yaşamayan	1.00		
Yasa dışı madde deneyen	9.31	1.19 – 73.21	<0.05
Yasa dışı madde denemeyen	1.00		
Sokakta şiddet gören	1.46	1.05 – 2.02	<0.05
Sokakta şiddet görmeyen	1.00		
Evde şiddet gören	2.54	1.80 – 3.60	<0.001
Evde şiddet görmeyen	1.00		
Kardeş sigara kullanıyor	1.88	1.36 – 2.60	<0.001
Kardeş sigara kullanmıyor	1.00		

Tablo 2: Sokakta çalışan ya da yaşayan çocuklarda alkolle karşılaşmayı etkileyen faktörler

Değişkenler	Odd's Ratio Exp(B)	OR (%95 CI) güvenlik aralığı	p değeri
Yaş	1.20	1.05 – 1.37	<0.01
OY okula gidiyor	0.45	0.22 – 0.91	<0.05
OY okula gitmiyor	1.09	0.44 – 2.57	>0.05
OYD okula gitmiyor	1.00		
Kısmen veya tamamen sokakta yaşayan	3.02	1.58 – 5.76	<0.01
Sokakta çalışan çocuk	1.00		
Yasal sorun yaşayan	2.57	1.40 – 4.75	<0.01
Yasal sorun yaşamayan	1.00		
Yasa dışı madde deneyen	4.31	2.03 – 9.14	<0.001
Yasa dışı madde denemeyen	1.00		
Sokakta şiddet gören	1.87	0.99 – 3.53	=0.052
Sokakta şiddet görmeyen	1.00		
Evde yaşayan sayısı	0.82	0.74 – 0.91	<0.001
Kardeş alkol kullanıyor	3.18	1.42 – 7.08	<0.01
Kardeş alkol kullanmıyor	1.00		

Çalışmaya katılan çocukların 99'unun (%10.8) hayatı boyunca en az bir defa alkol içtiği ve ilk defa alkolle karşılaşma yaşının ortalama 11.6±2.2 (en düşük=6, en yüksek=17) yıl olduğu tespit edildi. Erkek çocuklar arasında alkolle karşılaşma oranı %10.9 iken bu oran kızlar arasında %5.0'di. On yaş altında alkol deneme oranı

%6.2 iken, bu oranlar 10-14 yaş grubunda %8.4 ve 14 yaş üzerinde %36.7'di. Alkolle karşılaşan çocukların sadece 25'i (%2.7) düzenli olarak alkol içmekteydi. Bu çocukların son bir aydaki alkol içme sıklığı değerlendirildiğinde; 8'inin (%0.8) haftada en az bir, 12'sinin (%1.3) ayda en az bir ve 5'inin de (%0.6) daha seyrek içtiği

Tablo 3: Sokakta çalışan ya da yaşayan çocuklarda madde ile karşılaşmayı etkileyen faktörler

Değişkenler	Odd's Ratio Exp(B)	OR (%95 CI) güvenlik aralığı	p değeri
Kısmen veya tamamen sokakta yaşayan Sokakta çalışan çocuk	8.45 1.00	4.11 – 17.40	<0.001
Yasal sorun yaşayan Yasal sorun yaşamayan	5.09 1.00	1.67 – 15.53	<0.05
Cezaevine giren Cezaevine girmeyen	5.65 1.00	1.23 – 25.86	<0.05
Sigara ile karşılaşmış Sigara ile karşılaşmamış	8.66 1.00	1.06 – 70.52	<0.05
Akolele karşılaşmış Akolele karşılaşmamış	4.78 1.00	2.33 – 9.78	<0.001
Parasının bir kısmını kendine ayırır Parasının tamamını ailesine verir	2.55 1.00	1.17 – 5.55	<0.05

saptandı. Çocuklar arasında yasa dışı bir madde kullanmak, sokakta geceleme ve kardeşlerden birinin alkol içmesi alkol ile karşılaşmayı artıran faktörler olarak saptandı. Alkol ile karşılaşmayı etkileyen diğer faktörler Tablo 2'de sunulmuştur.

Çocukların 60'ının (%6.6) bugüne kadar en az bir defa yasa dışı bir madde denediği ve bunların 32'sinin de (%3.5) halen en az bir yasa dışı madde kullandığı tespit edildi. On yaş altında madde deneme oranı %2.7 iken bu oranlar 10-14 yaş grubunda %5.6 ve 14 yaş üzerinde %20.0'dı. Yasa dışı bir madde deneyen çocukların 59'unun uçucu madde (%6.4), 13'ünün (%1.4) esrar, ve 3'ünün de (%0.3) uyuşturucu hap kullandığı saptandı. Yasa dışı madde ile karşılaşmayı en fazla artıran faktörler çocukların sokakta geceleme ve sigara ile karşılaşmış olması idi. Yasa dışı madde ile karşılaşmayı artıran diğer faktörler Tablo 3'de görülmektedir. Ayrıca sokakta şiddet görenlerde yasa dışı bir madde deneme oranının daha fazla olduğu saptandı ($\chi^2=13.9$, $SD=1$, $p<0.001$).

TARTIŞMA

Sigara ve alkol, genç ve erişkinler arasında yaygın olarak tüketilen, yasal bağımlılık yapıcı maddelerdir. Diğer yasa dışı bağımlılık yapıcı maddelerin kullanımı, sigara ve alkol kullanımını takip etmektedir. Bu maddelerin tümüne başlama yaşı, genellikle çocukluk yaş grubu olup; yaş ilerledikçe kullanma oranları da artmaktadır. Bu maddelerin kullanımının genetik faktör-

lerden, çevresel faktörlere kadar geniş bir yelpazede pek çok faktörden (ebeveyn ve diğer çevredekilerin bu maddeleri kullanması, büyüklere özentisi, arkadaşlık, yaş, gelirin artması, kültürel değerler vb) etkilendiği bildirilmektedir (2,6-8).

Sigara, alkol ve diğer bağımlılık yapıcı maddelerin kullanılmasında sokakta çalışan ya da yaşayan çocuklar önemli bir risk grubudur. Greene ve arkadaşları (4) ile Lifson ve Halcon (9) tarafından sokak çocukları ve evsiz çocuklarda yapılan çalışmalarda son bir ayda en az bir defa sigara kullanma oranının sırasıyla %81.4 ve %76 olduğu bildirilmektedir. Sibthorpe ve arkadaşları (10) tarafından yapılan benzer bir çalışmada da hayat boyu en az bir kez sigara içme oranının %95 olduğu rapor edilmiştir. Forster ve arkadaşlarının (11) sokak çocuklarında yaptığı çalışmada aktif içicilik %58 olarak bildirilmiştir. Ülkemizde sokakta çalışan yada yaşayan çocuklarda madde kullanımı ile ilgili bir çalışmaya ulaşılamadı. Bu nedenle çalışma sonuçlarımız ülkemizde diğer çocuklar üzerinde yapılan çalışmalarla kıyaslandı. Ülkemizde ortaöğretim çağı çocuklarında yapılan çalışmalarda hayat boyunca en az bir defa sigara deneme oranlarının %13 ile %83 arasında değiştiği rapor edilmiştir (12-17). Çalışmamızda ise bu oranın %67.4 olduğu tespit edildi. Yurt dışında yapılan benzer çalışmalara göre sigara içme oranının daha düşük, ülkemizde okul çağı çocuklarında yapılan çalışma sonuçlarına da benzer olduğu görülmektedir.

Bailey ve arkadaşlarının (5) yaptığı bir çalışmada 14-21 yaş arasındaki sokak çocuklarında yaşam boyunca

en az bir kez alkol deneme oranı %77.5, Greene ve arkadaşlarının benzer çalışmasında ise bu oran %80.9 olarak bildirilmektedir. Lifson ve Halcon (9) evsiz çocukların %92.5'inin aktif alkol içicisi olduğunu, Forster ve arkadaşları (11) ise sokakta yaşayan sokak çocuklarında aktif içiciliği %25 olarak bildirmektedir. Ortaöğretim çağındaki çocuklar arasında ülkemizde Ögel ve arkadaşlarının (13) yaptığı çalışmada son bir ayda alkol alma oranı %17.3, Akvardar ve arkadaşlarının (12) çalışmasında %18.1 olarak bulunmuştur. Yine ortaöğretim çağı çocuklarda yaşam boyunca en az bir defa alkol deneme oranı Kara ve arkadaşlarının (20) çalışmasında %54.4, Demirhan ve arkadaşlarının (21) çalışmasında da %13.6 olarak bulunmuştur. Çalışmamızda yaşam boyunca en az bir defa alkol deneme oranının %10.8, olduğu tespit edildi. Bu oran yurt dışında yapılan benzer çalışmalara kıyasla çok düşüktür. Ayrıca ülkemizde orta öğretim çağı çocuklarıyla yapılan çalışma sonuçlarından da düşüktür.

Noto ve arkadaşları (22) sokak çocuklarının %74.3'ünün yaşamları boyunca en az bir defa yasa dışı bir madde denediğini bildirmişlerdir. Denenen maddelerin içinde %67.6 ile uçuucu maddeler ilk sırayı almaktadır. Greene ve arkadaşlarının (23) çalışmasında sokak çocukları arasında son bir ayda en az bir kez marijuana ve diğer maddelerin kullanılma oranlarının sırasıyla %75.3 ve %54.7 olduğu rapor edilmiştir. Brezilyada yapılan bir çalışmada sokakta yaşayan sokak çocuklarında aktif yasa dışı madde kullanma oranı diğer sokak çocuklarına kıyasla daha yüksek ve en çok tercih edilen maddenin de uçuucu olduğu bildirilmektedir (11). Bu çalışmada okula devam eden sokak çocuklarında uçuucu kullanma oranı %4 iken, sokakta yaşayan çocuklarda bu oranın %40'a çıktığı bildirilmektedir. Ülkemizde ise Ögel ve arkadaşlarının liseye giden çocuklardaki çalışmasında yaşam boyu en az bir kez uçuucu madde kullanma oranının da %8.6, diğer yasa dışı madde kullanma oranının %3.3 olduğu bildirilmektedir (13). Demirhan ve arkadaşlarının (21) çalışmasında da uçuucu deneme oranı %0.8 olarak bulunmuştur. Çalışmamızda yaşam boyunca en az bir kez yasa dışı madde kullanma oranının %6.6 ve en fazla denenen maddenin de uçuucu olduğu tespit edildi. Yurt dışında yapılan çalışmalara göre çalışmamızda yasa dışı madde kullanma oranının daha düşük ve en çok kullanılan yasa dışı maddenin benzer olarak uçuucu olduğu görül-

mektedir. Ülkemizde orta öğretim kurumlarında yapılan çalışmalarda da öğrenciler arasında kullanılan yasa dışı maddelerin içinde en çok uçuucuların olduğu bildirilmiştir (13,21). Bu durum uçuucu maddelerin yasal olarak satılması, ucuz olması ve her yerde kolaylıkla bulunabilir olmasına bağlı olabilir (2).

Çalışmamızda yaşam boyunca en az bir defa, özellikle alkol ve madde kullanma oranlarının yukarıdaki hem sokakta çalışan yada yaşayan çocuklardaki çalışmalara, hem de okul çocukları çalışmalarına kıyasla çok düşük olduğu görülmektedir. Bu durum; çalışma grubumuzdaki çocukların yaş ortalamasının daha düşük ve çocukların tamamına yakınının sokakta çalışan ve akşam evine giden çocuklar olmasına bağlı olabilir. Bu çocuklar aileleri ile sıkı bir ilişki içindeler ve ailenin geçimine katkı için kazandıkları paranın tamamına yakınına ebeveynlerine vermekteler ve bir sorumluluk hissetmektedirler. Ayrıca ülkemizde genel olarak adölesanlar arasında alkol, sigara ve madde kullanma oranlarının diğer ülkelere kıyasla daha düşük olması da bu farkı açıklayabilir (6,7,13,19,24-26).

Sigara, alkol ve diğer maddelerin kullanımı, bütünüyle sokakta yaşayan çocuklarda, sokakta çalışan ve evine dönen çocuklara kıyasla daha fazladır (11,23). Çalışmamızda da en az bir kez sokakta geceleme; sigara, alkol ve madde kullanımını önemli düzeyde artırmaktaydı. Çünkü, sokakta çalışan çocuklar kazandıkları paranın tamamına yakınına ailesine verirken, sokakta yaşayan çocuklar bu parayı kendileri için harcamakta ve aile denetiminden uzak kalmaktadırlar. Bu sonucu destekleyen İngiliz ve Fransız adölesanlarını kapsayan geniş katımlı bir çalışmada da, ebeveynlerin çocuklarının dışarıdaki faaliyetlerinden haberdar olma düzeyi arttıkça, çocukların sigara alkol ve diğer maddeleri kullanma riskinin azaldığı bildirilmektedir (27).

Yaş artışı; hem sokakta çalışan ya da yaşayan çocuklar, hem de diğer okul çağı çocuklarda bağımlılık yapıcı maddelerin kullanımını artıran başlıca faktör olarak değerlendirilmektedir (7,25,26,28-30). Çalışmamızda da, yaş artışının sigara ve alkol denemeyi artıran bir faktör olduğu tespit edildi.

Brezilya'da yapılan bir çalışmada ailesiyle kalan ve okula devam eden çocukların diğer maddeleri daha az kullandığı bildirilmektedir (11). Çalışmamızda ise okula devam eden ve sokakta çalışan çocukların diğer çocuklara kıyasla, sigara deneme daha fazla iken, alkol

denemenin daha az olduğu saptanmıştır. Öğrenim durumu ile alkol ve sigara kullanma arasında ortaya çıkan bu ilginç sonucun diğer çalışmalarda incelenmesi gerektiği kanısındayız.

Suç işleme oranının yüksek olması ile madde kullanma arasında bir ilişki olduğu ve suç işleyenlerde madde kullanmanın daha fazla olduğu bildirilmektedir (31). Çalışmamızda da en az bir kez yasal soruna sigara, alkol ve diğer maddeleri denemeyi artıran bir faktör olarak tespit edildi. Bu ilişki, çocukların madde almak için artan para gereksinimini, yasadışı yollarla elde etmeye çalışmalarının sonucu olabilir.

Yapılan çalışmalarda, aile içinde geçimsizlik ve şiddetin çocuklarda sigara, alkol ve diğer maddelerin kullanılmasını artıran bir faktör olduğu rapor edilmektedir (26,31-34). Çalışmamızda da sokakta ve aile içinde şiddet görenlerin sigara, alkol ve diğer maddeleri daha fazla denediği tespit edildi. Bu durum aile içinde veya sokakta şiddete maruz kalan çocukların daha fazla madde kullanma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Çalışmalarda yasa dışı maddelerin kullanımı ile sigara ve alkol kullanımı arasında güçlü bir ilişkinin olduğu bildirilmektedir. Sigara ve alkol kullanımını yasa dışı maddelerin kullanımını takip etmektedir (29,35-37). Çalışmamızda da sigara ve alkolü en az bir kez deneyenlerin daha fazla yasa dışı madde kullandığı saptandı. Bu sonuç literatürle uyumlu olup (29), sigara ve al-

kol kullanımının, diğer maddelere başlamada güçlü bir yönlendirici olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak çalışmamızda sokakta çalışan ya da yaşayan çocuklar arasında saptanan sigara, alkol ve yasa dışı madde kullanımı oranları diğer ülkelerde yapılan benzer çalışmalara göre ve ülkemizde okul çağı çocuklarında yapılan çalışmalara göre daha düşüktür. Sokakta geceleleyen ya da yaşayan çocukların, bu maddeleri sokakta çalışan çocuklara kıyasla daha fazla kullandığı saptandı. Bu durum çocukların ebeveynleriyle ilişkilerinin madde kullanımında etkili olduğunu göstermekteydi. Bu çocukların, yasal ve yasa dışı bağımlılık yapıcı maddeleri kullanmalarını önlemek için, sokaklardan evlerine çekilmesi gerekmektedir. Çocukların sokağa çıkmalarının başlıca nedeninin de aile içinde yaşanan ekonomik ve sosyal sorunlar olduğu dikkate alınırsa, sorunun çözümünde yalnızca çocuğu değil, aile ve çocuğu birlikte ele alan programlar geliştirilmelidir.

Çalışma bölgesinde sokakta çalışan yada yaşayan çocukların kayıtlarının olmaması ve sayısının bilinmemesi nedeniyle bir örnekleme yapılamaması bu çalışmanın kısıtlılığı olarak değerlendirilmelidir.

Teşekkür

Mersin İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü ÇOGEM çalışanlarına araştırmamıza yaptıkları katkıdan dolayı teşekkür ederiz.

Kaynaklar:

- Altıntaş B, Mendile, Simite, Boyaya, Çöpe: Ankara sokaklarında çalışan çocuklar. Sokak çocukları sorununun nedenleri. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2003:27-43
- Polat O. Sokak Çocukları. İstanbul: Özgün Ofset, 2002
- Le Roux J, Smith CS. Causes and characteristics of the street child phenomenon :a global perspective. *Adolesc* 1998;33:683-688
- Lalor KJ. Street children: a comparative perspective. *Child Abuse & Neglect* 1999;23:759-770
- Karatay A. İstanbul'un sokakları ve çalışan çocuklar. 1. İstanbul Çocuk Kurultayı Araştırmalar Kitabı, İstanbul Çocuk Vakfı 1999 pp: 453-542
- Swadi H. Drug and substance use among 3333 London adolescents. *Br J Addict.* 1998;83:935-942
- Flisher AJ, Parry CDH, Evans J, Muller M, Lombard C. Substance use by adolescents in Cape Town: Prevalence and correlates. *J Adolesc Health* 2003;32:58-65
- Madu SN, Matla MQ. Illicit drug use, cigarette smoking and alcohol drinking behavior among a sample of high school adolescents in the Petersburg area of the Northern Province, South Africa. *J Adolesc* 2003;26:121-136
- Lifson A, Halcon L. Substance abuse and high-risk needle-related behaviors among homeless youth in Minneapolis: implications for prevention. *J Urban Health* 2001;78:690-698
- Sibthorpe B, Drinkwater J, Gardner K, Bammer G. Drug use, binge drinking and attempted suicide among homeless and potentially homeless youth. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry* 1995;29:248-256
- Forster LM, Tannhauser M, Barros HM. Drug use among street children in southern Brazil. *Drug Alcohol Depend* 1996; 43:57-62
- Bilgel N. Türkiye'de sigara içme yaygınlığı. Editör Özyardımcı N. Sigara ve Sağlık 2002 Bursa:59-73
- Ögel K, Tamar D, Evren C, Çakmak D. Lise gençleri arasında sigara alkol ve madde kullanım yaygınlığı. *Türk Psikiyatri Dergisi* 2001;12:47-52

14. Herken H, Özkan İ, Bodur S, Kaya N, Turan M, Aşkın R. Gençlerde sigara kullanımı ile anne-baba tutumu ve sosyodemografik özelliklerin ilişkisi. *Genel Tıp Dergisi* 1997;7:189-193
15. Güraksın A, Ezmeci T, İnandı T, Tufan Y. Erzurum il merkezinde ortaokul ve lise öğrencilerinde sigara içme sıklığı. *Atatürk Üniversitesi Tıp Dergisi*;30(1-3):89-93. Tütün ve Sağlık Bibliyografisi 1968-2001. TTB Yayınları. 1. Baskı. 2004;106. ISBN 975-6984-67-68
16. Karakılıç H. Antalya kent merkezindeki liselerin son sınıflarında okuyan öğrencilerde psikoaktif madde kullanımı. *Sigara ve Sağlık Ulusal Kongresi Özet Kitabı*. 29-31 Mayıs, İstanbul. Tütün ve Sağlık Bibliyografisi 1968-2001. TTB Yayınları. 1. Baskı. 2004;367 ISBN 975-6984-67-68
17. Bilir N, Doğan BG, Yıldız AN. Sigara içme konusundaki davranışlar ve tutumlar (Ankara-Türkiye). *Hacettepe Halk Sağlığı Vakfı Yayın No:7*, 1997, Ankara
18. Bailey SL, Camlin CS, Ennett ST. Substance use and risky sexual behavior among homeless and runaway youth. *J Adolesc Health* 1998;23:378-388
19. Akvardar Y, Turkcan A, Yazman U, Aytaçlar S, Ergor G, Cakmak D. Prevalence of alcohol use in Istanbul. *Psychol Tep* 2003;92:1081-1088
20. Kara B, Hatun Ş, Aydoan M, Babaoğlu K, Gökalp AS. Kocaeli ilindeki lise öğrencilerinde sağlık açısından riskli davranışların değerlendirilmesi. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi* 2003;46:30-37
21. Demirhan H, Bostancı M, Zencir M, Özen İ. Denizli Tavas ilçe merkezinde öğrenim görmekte olan ortaöğrenim öğrencilerinde sigara, alkol ve uçuşucu madde kullanımı. *Sağlık ve Toplum* 2001;11:74-80
22. Noto AR, Nappo SA, Galduroz JCF, Mattei R, Carlini EA. Use of drugs among street children in Brazil. *J Psychoactive Drugs* 1997;29:185-192
23. Greene JM, Ennett ST, Ringwalt CL. Substance use among runaway and homeless youth in three national samples. *Am J Public Health* 1997;87:229-235
24. Morakinyo J, Odejide AO. A community based study of psychoactive substance use among street children in a local government area of Nigeria. *Drug Alcohol Depend* 2003;71:109-116
25. Young SE, Corley RP, Stallings MC, Rhee SH, Crowley TJ, Hewitt JK. Substance use, abuse and dependence in adolescence: Prevalence, symptom profiles and correlates. *Drug Alcohol Depend* 2002;3:309-322
26. Anglin TM. Adolescent substance abuse. Hay WW, Groothuis JR, Hayward AR, Levin MJ. *Current Pediatric: Diagnosis and Treatment*. 13th Edition, A Simon & Schuster Company Stamford, 1997:158-163
27. Ledoux S, Miller P, Choquet M, Plant M. Family structure, parent-child relationships, and alcohol and other drug use among teenagers in France and the United Kingdom. *Alcohol Alcohol* 2002;37:52-60
28. Chen K, Sheth AJ, Elliott DK, Yeager A. Prevalence and correlates of past-year substance use, abuse, and dependence in a suburban community sample of high-school students. *Addict Behav* 2004; 29:413-23
29. Bauman A, Phongsavan P. Epidemiology of substance use in adolescence: Prevalence, trends and policy implications. *Drug Alcohol Depend* 1999;55:187-207
30. Unger JB, Yan L, Chen X, Jiang X, Azen S, Qian G, Tan S, Jie G, Sun P, ChunHong L, Chou CP, Zheng H, Anderson Johnson C. Adolescent smoking in Wuhan, China: Baseline data from the Wuhan Smoking Prevention Trial. *Am J Prev Med* 2001;21:162-169
31. Ögel K, Taner S, Yılmazçetin C. Ergenlerde madde kullanım bozukluklarına yaklaşım. 4. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık: 45, 2003:17
32. Uluğ B. Madde bağımlılığı epidemiyolojisi. (İçinde: Alkol ve Alkol Dışı Madde Bağımlılığı). Editör Dilbaz N. Ankara: Mutludoğan Ofset Matbaacılık ve UV Lak Tesisleri, 1998:30
33. Makini GK, Hishinuma ES, Kim SP, Carlton BS, Miyamoto RH, Nahulu LB, Johnson RC, Andrade NN, Nishimura ST, Else IR. Risk and protective factors related to native Hawaiian adolescent alcohol use. *Alcohol* 2001;3:235-242
34. Hanna EZ, Yi H, Dufour MC, Whitmore CC. The relationship of early-onset regular smoking to alcohol use, depression, illicit drug use, and other risky behaviors during early adolescence: Results from the youth supplement to the Third National Health and Nutrition Examination Survey. *J Subst Abuse* 2001;13:265-282
35. Johnson CA, Wong MM, Austin G. Prior cigarette smoking initiation predicting current alcohol use: Evidence for a gateway drug effect among California adolescents from eleven ethnic groups. *Addict Behav* 2002;27:799-817
36. Merrill JC, Kleber HD, Shwartz M, Liu H, Lewis SR. Cigarettes, alcohol, marijuana, other risk behaviours and American Youth. *Drug Alcohol Depend* 1999;56:205-212
37. Çorapçıoğlu A, Ögel K. Factors associated with Ecstasy use in Turkish students. *Addiction* 2004;99:67-76